

УДК 330.341

С. В. Крива,

здобувач кафедри "Фінанси та кредит", Вінницький національний технічний університет

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ "ІННОВАЦІЯ"

У статті систематизовано та узагальнено наукові погляди на економічну сутність інновацій. Розглянуто їх функції та проаналізовано найпоширеніші класифікації інновацій.

The article summarized and systematized scientific views on the economic essence of innovation. Their functions are considered and analyzed the most common classification of innovation.

Ключові слова: інновації, нововведення, інноваційна діяльність, науково-технічні досягнення, конкурентоспроможність.

Key words: innovation, scientific and technical achievement, competitiveness.

ВСТУП

Сучасні трансформаційні перетворення і євроінтеграційні наміри України зумовлюють необхідність досягнення нової якості розвитку, яка забезпечила б рівноправне становище країни у системі світогосподарських зв'язків. Враховуючи те, що визначальним фактором світового розвитку є інноваційно-технологічний, Україна, як і багато інших країн світу, стоїть перед необхідністю переходу на засади постіндустріального розвитку. За цих умов знання, інформація, новітні технології та види управлінської практики перетворюються у стратегічний ресурс економічного розвитку і зростання.

На практиці існує надто спрощене розуміння поняття "інновація". Цим терміном у ряді випадків позначають, наприклад, новоосвоєний вид продукції, який виготовляється за традиційною технологією, але якого не було в асортименті підприємства.

У науковій літературі дискутується питання співвідношення понять "інновація", "новація", "нововведення", "винахід", "відкриття". Під терміном "інновація" розуміють процес, систему, результат, зміну тощо. У зазначеному контексті значний науковий і практичний інтерес представляє з'ясування економічної сутності інновацій, аналіз та систематизація підходів до трактування дефініції і змісту цього поняття.

У сучасних умовах господарювання інноваційна діяльність виступає потужним каталізатором розвитку економіки, надійною гарантією високоефективного бізнесу. Однією з основних умов успіху фірми в конкурентній боротьбі є її здатність до постійних інновацій, тобто вміння розробляти та впроваджувати на ринок нові товари. Стрімкий розвиток інноваційної сфери України та очевидні переваги застосування новітніх досягнень науки в повсякденній діяльності вітчизняних підприємств спонукають сучасних підприємців постійно шукати шляхи активізації інноваційної діяльності.

Теорія та методологія інновацій, їх перетворювальна, революційна роль у суспільному та економічному розвитку розглянуті у працях М. Кондратьєва, Й. Шумпетера, М. Туган-Барановського, Дж. Кларка, С.Ф. Покропивного, С.М. Ілляшенка, О.В. Прокопенка та ін.

Водночас питання інновацій та інноваційної діяльності підприємств потребує подальшого дослідження. Надзвичайно важливу роль інновації відіграють у розвитку загальнолюдської цивілізації та, зокрема, кожної окремої держави, відповідно більшість сучасних держав намагаються створи-

ти та постійно удосконалювати спеціальні інфраструктури для підтримки процесу створення та впровадження інновацій.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є систематизація та узагальнення наукових поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених на економічну сутність інновацій; розгляд функцій та класифікації інновацій.

РЕЗУЛЬТАТИ

Відомо декілька підходів до визначення сутності інновацій, із яких найбільш поширеними є [1]:

— нововведення — це результат творчого процесу у вигляді нової продукції, технології, методу і т. ін.;

— нововведення — це процес введення нових виробів, елементів, підходів, принципів замість діючих.

У першому випадку визначення нововведення більше відповідає ринковим вимогам, тому що передбачає зміну звичних стереотипів, навичок діяльності, насамперед у споживача. Для цього нова продукція повинна мати нові споживчі властивості, які спонукають споживача змінити свої уявлення і звички.

Але, згідно з думкою більшості сучасних вчених-економістів [2; 3], не слід ототожнювати нововведення з інновацією, тому що тільки ті нововведення, які мають позитивний ефект запровадження у будь-якій сфері людського життя, можна вважати інновацією.

У літературних джерелах з питань інноваційного розвитку поряд з терміном "інновація" вживаються такі поняття, як "нововведення", "новація", "відкриття", "винахід". На думку Л.Л. Антонюк, В.А. Євтушевського, С.М. Ілляшенка, І.Р. Бузько, Р.А. Фатхутдінова, А.В. Тичинського, недоцільно ототожнювати терміни "інновація" та "нововведення".

Зокрема, Л.Л. Антонюк, вважає, що нововведення — це інновація, яка впроваджена у господарську практику у якісно відмінна від попереднього аналогу [4]. Євтушевський В.А. основною відмінною ознакою інновації від нововведення визначає отримання комерційного ефекту [5]. На думку І.Р. Бузько нововведення може бути елементом інновації, але не її аналогом [6]. Тичинський А.В. розділяє поняття "інновація" та "нововведення" за силою впливу на організаційні та виробничі процеси: інновація призводить до їх докорінної зміни, а нововведення — до удосконалення виробничого процесу та самого продукту [7].

Однак, це не заважає у повсякденній практиці, як правило, ототожнювати поняття новина, новація, нововведення, інновація, що цілком зрозуміло. Будь-які винаходи, нові явища, види послуг або методи тільки тоді отримують суспільне визнання, коли будуть прийняті до поширення (комерціалізації), і вже в новій якості вони виступають як нововведення (інновації).

Якщо проаналізувати семантику слова "інновація", то воно походить від англійського "innovation", що містить в собі латинський корінь "nova" (новий) та префікс "in", який за англійською граматику означає "в" або "введення", тобто слово "інновація" перекладається як "нововведення". Отже, дані терміни є ідентичними за своїм змістовним наповненням.

Головною постаттю серед фундаторів інноваційних теорій економічного розвитку, безперечно, є австрійський учений-економіст Й. Шумпетер (1883—1950 рр.). Саме він узагальнив теоретичні дослідження, які економічну динаміку виводили безпосередньо з процесів створення та впровадження у виробництво нових технологій і нових товарів. Ці процеси завдяки Й. Шумпетеру отримали назву інноваційних. Він виділяв п'ять типових інноваційних змін [8]:

- використання нової техніки, нових технологічних процесів або нового ринкового забезпечення;
- виробництво продукції з новими властивостями;
- використання нової сировини;
- зміни в організації виробництва і його матеріально-технічне забезпечення;
- виявлення нових ринків збуту.

Біля джерел інноваційної теорії економічного розвитку стояв також український учений, перший міністр фінансів Української Народної Республіки, економіст-класик світового рівня М. Туган-Барановський. У книзі "Промислові кризи у сучасній Англії, їх причини і вплив на народне життя" М. Туган-Барановський дослідив різні підходи до пояснення циклічного характеру економічного розвитку. Внутрішні механізми впливу технологічних змін на економічний розвиток докладно описав Й. Шумпетер, який завершив лінію пошуків, розпочату М. Туган-Барановським, і сформулював цілісну інноваційну теорію [9].

Й. Шумпетер термін "інновація" ототожнює з терміном "нова комбінація", що означає іншу якість засобів виробництва, яка досягається не мізерними поліпшеннями старого устаткування чи наявної організаційної схеми, а дискретно, разом з ними, через введення нових засобів виробництва чи систем його організації. Проте в подальших працях Й. Шумпетер поняття "нова комбінація" замінив на поняття "інновація". Термін "інновація" вживається ним для позначення процесу розробки і впровадження винаходів у виробництво.

Серед економістів, які досліджували проблеми нововведення, важливе місце посідає німецький вчений Г. Менш [10], який намагався пов'язати темпи економічного зростання та циклічність з появою базових інновацій. На його думку, в моменти, коли базові нововведення вичерпують свій потенціал, виникає ситуація "технологічного пата", яка, своєю чергою, визначає застій в економічному розвитку. Така постановка питання та введення в обіг даного визначення мають вирішальне наукове значення, а, беручи до ува-

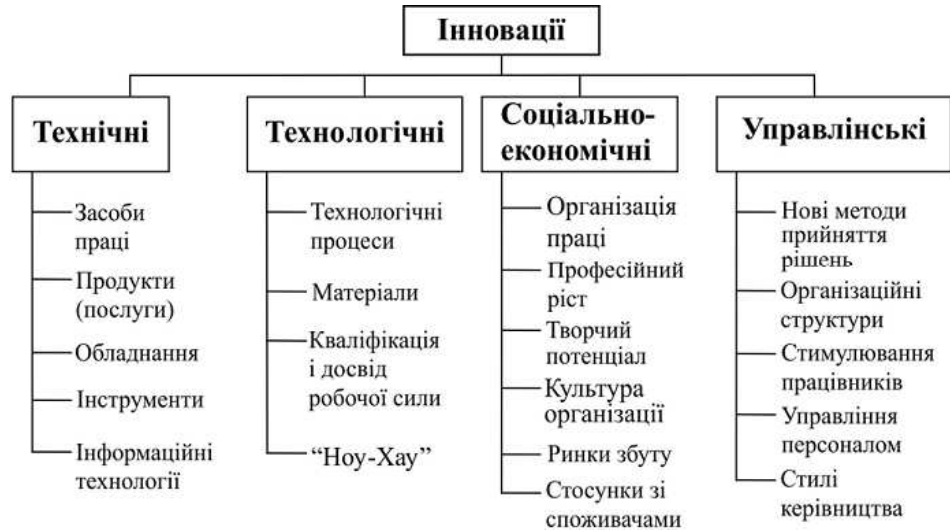

Рис. 1. Структура інновацій

ги сучасний стан економіки України, — і практичну цінність. Г. Менш вважав, що промисловий розвиток — це перехід від одного "промислового пата" до іншого. Внаслідок появи базових інновацій виникають нові підприємства, цикли розвитку яких виявляються взаємопов'язаними. Виробництво нових товарів на початковій стадії зазвичай відстає від попиту, тому характеризується в цей період високими темпами розвитку [11].

Український вчений С.Ф. Покропивний під терміном інновація розуміє "упровадження в господарську практику результатів інноваційних процесів" [12]. Дуже вдало економічний аспект явища інновації трактує Є.А. Уткін, який вказує, що з економічної точки зору "інновація (нововведення) — це об'єкт, впроваджений у виробництво в результаті використання науково-технічних та інших досягнень (винаходів), котрі якісно відрізняються від існуючих аналогів", тобто характеризуються новими споживчими якостями [13].

За трактуванням Зянька В.В., інновація — це результат втілення чи матеріалізації новаторської ідеї у певній предметній субстанції — продукті, технології, засобі людської діяльності чи послугі, для якої властиві нові споживчі якості, а реалізація передбачає зміну усталених, звичних способів діяльності, створення нового чи урізноманітнення старого попиту з метою отримання економічного, соціального, екологічного чи іншого ефекту [14].

У сучасній літературі поширені два підходи щодо визначення поняття "інновація":

1) статичний, де інновація виступає як "інновація-продукт", коли вона виступає в якості результату інноваційного процесу, у вигляді нової техніки (продукції), технології, нового методу, що впроваджується на ринку;

2) динамічний, де інновація виступає як "інновація-процес", що охоплює дослідження, проектування, розроблення, організацію виробництва, комерціалізацію і поширення нових виробів, технологій, принципів замість існуючих.

На думку українських авторів Л. Антонюк, А. Поручника та В. Савчука, залежно від об'єкта і предмета дослідження інновації можна розглядати:

- як зміни (Й. Шумпетер, Ю. Яковець та інші);
- як процес (Д. Тідд, Д. Бессант, К. Павітт, Б. Твісс, Б. Санто, українські економісти І. Школа, І. Будникевич, О. Лапко, Д. Черваньов, Л. Нейкова та ін.);
- як результат (Х. Рігс, В. Хіппель, Р. Фатхутдінов, С. Покропивний) [19].

Треба зазначити, що нововведення (інновації) проявляються не тільки у матеріалізації наукомістких ідей і винаходів у якісно нових видах продукції та технологіях, а також ґрунтуються на абсолютно нових принципах, підходах

Таблиця 1. Класифікація інновацій з П.ІУІ. Завліним та А.Б. Васильєвим

№ з/п	Класифікаційна ознака	Класифікаційні групи інновацій
1	Сфера застосування	Управлінські, організаційні, соціальні, промислові й ін.
2	Етапи НТП, результатом яких стала інновація	Наукові, технічні, технологічні, конструкторські, виробничі, інфоомаційні
3	Міра інтенсивності	"Бум", рівномірна, слабка, масова
4	Темпи здійснення інновацій	Швидкі, уповільнені, згасаючі, наростаючі, рівномірні, стрибкоподібні
5	Масштаби інновацій	Трансконтинентальні, транснаціональні, регіональні, великі, середні, дрібні
6	Результативність	Висока, низька, середня
7	Ефективність інновацій	Економічна, соціальна, екологічна, інтегральна

Таблиця 2. Класифікація інновацій за А.І. Пригожиним

№ з/п	Класифікаційна ознака	Вид інновації
1	За поширеністю	Одиничні й дифузійні
2	За місцем у виробничому циклі	Сировинні, забезпечувальні, продуктові
3	За наступністю	Замінні, скасовувальні, поворотні, відкриваючі, ретровведення
4	За охопленням очікуваної частки ринку	Локальні, системні, стратегічні
5	За інноваційним потенціалом і рівнем новизни	Радикальні, комбінаторні, вдосконалювальні

до процесів управління персоналом, фінансовими засобами, організації виробництва, праці тощо.

Система інновацій є дуже широкою і знаходить своє використання у будь-якій галузі національної економіки. Потрібно виокремити серед всього розмаїття нововведень найголовніші напрями інновацій. Структуру інновацій наведено на рис. 1 [1].

Найширшого використання інновації набули в галузі вдосконалення технічних характеристик продукції і технологій виробництва, що виражається у досягненні кращих якісних показників виготовленої продукції, здешевленні собівартості продукції і відповідно підвищенні конкурентоспроможності.

У літературних джерелах є значна кількість різних варіантів класифікації інновацій та інноваційних процесів, розроблених зарубіжними і вітчизняними авторами. При цьому як найважливіші ознаки частіше за все розглядається міра новизни, сфера застосування, характер використання, призначення тощо [15]. Крім того, різні фахівці навіть за однією ознакою виділяють різні типи інновацій. Так, за сферою застосування М. Хучек розрізняє: економічні, організаційні, технологічні, товарні і суспільні інновації [16], а В.Ф. Гриньов — управлінські, організаційні, соціальні, промислові тощо [17].

Класифікація інновацій означає розподіл інновацій на конкретні групи за певними ознаками для досягнення поставленої мети. Необхідність класифікації, тобто розподілу всієї сукупності нововведень за тими або іншими ознаками на відповідні групи, пояснюється тим, що вибір об'єкта інновації є дуже важливою процедурою, оскільки вона визначає всю наступну інноваційну діяльність, результатом якої стануть підвищення ефективності виробництва, розширення номенклатури наукоємної продукції й зростання її обсягів. На сьогодні не існує однієї загальної класифікації інновацій. Це пов'язано, перш за все, з тим, що автори розробляють класифікації інновацій на основі різних класифікаційних ознак. Найбільш поширеними є класифікація інновацій, запропонована П.М. Завліним та А.В. Васильєвим (табл. 1), а також класифікація А.І. Пригожина (табл. 2).

Звісно, жодна із цих класифікацій не є вичерпною, але при цьому слід зазначити, що різні види інновацій тісно взаємопов'язані між собою.

Пропонуємо розширити існуючі класифікації такими ознаками (табл. 3).

Класифікація дає фахівцям базу для виявлення максимальної кількості способів реалізації інновацій, тим самим створюючи варіантність вибору рішень.

Аналіз різних визначень приводить до висновку, що специфічний зміст інновації складають зміни, а головною функцією інноваційної діяльності є функція зміни.

Суть категорії має прояв через її функції. Функція економічної категорії виражає зовнішній вияв її властивостей в певній системі відносин. Функції інновації відображають її призначення в економічній системі держави і її роль в господарському процесі [18].

Інновація є реалізованим на ринку результатом, отриманим від вкладення капіталу в новий продукт або операцію (технологію, процес). При реалізації інновації, що запропонована до продажу, відбувається обмін "гроші — інновація". Грошові кошти, отримані підприємством внаслідок такого обміну, по-перше, покривають витрати по створенню і продажу інновацій; по-друге, приносять прибуток від реалізації інновацій; по-третє, виступають стимулом до створення нових інновацій; по-четверте, є джерелом фінансування нового інноваційного процесу.

Огляд та узагальнення літературних джерел показали, що поняття "інновація" вживається авторами в різних контекстах. Але ці визначення не є всеохоплюючими, вони неповністю розкривають зміст поняття "інновація". Більшість науковців спрощено його інтерпретують як перетворення потенційного науково-технічного прогресу в реальний, що втілюється в нових продуктах, технологіях, послугах. Або інновація являє собою матеріалізований результат, отриманий від вкладення капіталу в нову техніку або технологію, в нові форми організації виробництва, праці й управління, включаючи нові форми контролю, обліку, методів планування, аналізу тощо. Але, узагальнивши думки більшості авторів, можна стверджувати, що інноваціями є зміни у виробництві, які забезпечують зростання економічного або соціального ефекту від використання всіх видів ресурсів (фінансових, матеріальних, інтелектуальних, інформаційних тощо). Ті зміни, які не дають такого результату, не є інноваціями, а є заходами, що спрощують процеси, покращують окремі характеристики конкретного продукту. Тому, на думку автора, інновації — це новий чинник виробництва у вигляді наукових, технічних, організаційних чи соціально-технічних новинок, призначених для використання в операційній, інвестиційній або фінансовій діяльності підприємства, що приносить дохід та забезпечує якісні зміни економічного та соціального ефекту.

Виходячи з визначення інновації, можна сказати, що інновація на підприємстві виконує наступні чотири основні функції [2]:

- 1) відтворювальну;
- 2) інвестиційну;
- 3) стимулюючу;

4) таку, що сприяє науковому розвитку.

Відтворювальна функція означає, що вона являє собою важливе джерело фінансування розширеного відтворення. Грошова виручка, отримана від продажу інновації на ринку, забезпечує прибуток, який виступає джерелом фінансових ресурсів і одночасно мірою ефективності інноваційного процесу. Отримання прибутку від інновації і використання її як джерела фінансових ресурсів складає зміст відтворювальної функції інновації.

Прибуток, отриманий за рахунок реалізації інновації, може використовуватися у різних напрямках, в тому числі і як капітал. Він може спрямовуватись на фінансування з їх конкретних нових видів інновацій. Таким чином, використання прибутку від інновації для інвестування складає зміст інвестиційної функції інновації.

Отримання підприємством прибутку за рахунок реалізації інновації прямо відповідає цілям функціонування підприємства. Це служить стимулом підприємства до нових інновацій, спонукає його постійно вивчати попит, вдосконалювати організацію маркетингової діяльності, застосовувати більш сучасні прийоми управління фінансами (реінжиніринг, бренд-стратегія, бенчмаркінг тощо). Все вищезгадане складає зміст стимулюючої функції інновації.

Сенс четвертої функції, насамперед, полягає в тому, що кожна інновація незалежно від її масштабів та глибини є науковим здобутком підприємства, що підвищує його рівень і може стати кроком у подальшому інноваційному розвитку, бо є фактором, який сприяє розвитку або доопрацюванню будь-якої нової ідеї в цьому напрямі, особливо на стадії дифузії впровадженної інновації.

Отже, розгляд функцій інновації свідчить про її комплексний характер, що характеризує інноваційну діяльність як досить складну і різнобічно спрямовану діяльність, яка засновується на здобутках інтелектуальної праці і має конкретний прояв та забезпечує ефективність загальної діяльності підприємства. Управління інноваційною діяльністю вимагає серйозної розробки і обґрунтованої класифікації інновацій.

ВИСНОВКИ

Знання суті інновацій і механізму інноваційної діяльності у сучасних умовах дасть змогу торговельним підприємствам більш ефективно здійснити свою діяльність, підвищити розвиток підприємства, конкурентоспроможність на ринку.

Інновації являють собою найбільшу зброю конкуренції, тому що впровадження інновацій веде до зниження собівартості, зниження цін, зростання прибутку, до створення нових потреб, припливу коштів, підвищення іміджу виробника нових продуктів, відкриття й захоплення нових ринків.

На думку автора, інновації — це новий чинник виробництва у вигляді наукових, технічних, організаційних чи соціально-технічних новинок, призначених для використання в операційній, інвестиційній або фінансовій діяльності підприємства, що приносить дохід та забезпечує якісні зміни економічного та соціального ефекту.

Таким чином, можна зробити висновок, що в сучасних умовах інноваційна діяльність є одним з головних чинників розвитку економіки, необхідною умовою для конкурентоспроможності підприємства на ринку.

Таблиця 3. Розширена класифікація інновацій

Класифікаційна ознака	Вид інновації
Причина виникнення	Реактивні, стратегічні
Характер потреб, що задовольняються	Орієнтація на існуючі потреби, на формування нових потреб
Рівень новизни	Світової новизни, вітчизняної новизни, галузевої новизни, нові для фірми, оновлені товари й послуги, товари й послуги зі зміненим позиціонуванням, зі скороченими витратами (виробничі інновації)
Місце у виробничому процесі підприємства	Інновації на вході виробничого процесу підприємства, інновації на виході виробничої діяльності підприємства, інновації системної структури підприємства
Джерело планування	Централізовані, локальні, спонтанні
Строки управління	20 і більше років, 10–15 років, 5–10 років, до 5 років
Рівень використання наукових знань	Засновані на: фундаментальних наукових знаннях, наукових дослідженнях з обмеженою сферою застосування, існуючих технічних знаннях, комбінації різних типів знань, використанні одного продукту в різних галузях, побічних результатах великих програм, уже відомій технології

Література:

1. Колодійчук А.В., Пісний В.М., Семчук Ж.В. Сутність інновацій, структура та основні етапи інноваційного процесу // Науковий вісник НЛТУ України. — 2009. — Вип. 19.9. — С. 191—196.
2. Балабанов И.Т. Инновационный менеджмент.-СПб: Издательство "Питер", 2000. — 208 с.
3. Инновационный менеджмент: учебное пособие / Под ред. Г.Я. Гольдиштейн. — Таганрог: Изд-во ТРТУ, 1998. — 132 с.
4. Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія. — К.: КНЕУ, 2003. — 394 с.
5. Управління інноваціями в сучасній організації / за ред. В.А. Євтушевського. — К.: Нічлава, 2006. — 359 с.
6. Бузько І.Р., Вартанова О.В., Голубенко Г.О. Стратегічне управління інвестиціями та інноваційна діяльність підприємства: монографія. — Луганськ: Вид-во СЧУ ім. В.Даля, 2002. — 176 с.
7. Тычинский А.В. Управление инновационной деятельностью компаний: современные подходы, алгоритмы, опыт. — Таганрог: ТРТУ, 2006.
8. Борщ Л.М., Герасимова С.В., Арзуманов Р.М., Романенко Л.Ф. Воспроизводство и инвестиции. — Симферополь: Таврия, 2000. — 276 с.
9. Бажал Ю.М. Економічна теорія технологічних змін: навч. посібник. — К.: Заповіт, 1996. — 120 с.
10. Mench G. Statement in Technology: innovation overcome the depression. — Cambridge: Mass, 1979.
11. Менеджмент та маркетинг інновацій: монографія / За заг. ред. д-р екон. наук, проф. С. М. Ілляшенка. — Суми: ВДТ "Університетська книга", 2004. — 616 с.
12. Покропивний С.Ф. Інноваційний менеджмент у ринковій системі господарювання // Економіка України. — 1995. — № 2. — 24 с.
13. Уткин Э.А., Морозова Г.И., Морозова Н.И. Инновационный менеджмент. — М.: АКАЛИС, 1997. — 208 с.
14. Зянько В.В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку: монографія. — Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. — 397 с.
15. Власенко В.В. Концептуальні засади формування організаційної структури підприємства, що веде інноваційну діяльність // Економіка розвитку ХДЕУ. — 2004. — № 1 (29). — С. 110—113.
16. Хучек М. Инновации на предприятиях и их внедрение. — М.: Луч, 1992. — 148 с.
17. Гринев В.Ф. Инновационный менеджмент: учеб. пособие. — К.: МАУП. 2000. — 148 с.
18. Менкью Н.Г. Микроэкономика: [пер. с англ]. — М.: Изд-во МГУ, 1994. — 506 с.
19. <http://nss.org.ua/sutnist-innovatsiy>
Стаття надійшла до редакції 19.07.2010 р.